

УДК 81'42'373.611

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2\(44\)-844-858](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44)-844-858)

Пена Любов Іванівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м.Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0002-7154-4617>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВИБІРКОВОГО КУРСУ «СЛОВОТВІР І ТЕКСТ»

Анотація. Серед компонент за вибором студента на освітньо-професійній програмі «Українська мова і література» (спеціальність В11 Філологія, спеціалізація В11.01 Українська мова та література) для освітнього рівня «Магістр» у Карпатському національному університеті імені Василя Стефаника рекомендовано навчальну дисципліну «Словотвір і текст». Це авторський курс доктора філологічних наук, професора, багатолітнього завідувача кафедри української мови Василя Васильовича Грещука, який він свого часу впровадив у практику навчання магістрів. Після відходу Василя Васильовича у кращі світи його наступниця – докторка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри Марія Петрівна Брус, яка є гарантом названої програми, запропонувала залишити цю компоненту в пам'ять про В.Грещука, який виплекав плеяду дериватологів, багато з яких є викладачами на кафедрі. Зараз працюємо за силабусом, створеним автором, вносячи певні доповнення, зумовлені новими дослідженнями в цій ділянці та появою багатого емпіричного матеріалу, що стосується головно текстоорієнтованих функцій словотвірних одиниць та інших питань, дотичних до проблем взаємозв'язків словотвору і тексту. Курс передбачає поглиблення теоретичної і практичної підготовки магістрантів у ділянці як текстознавства, так і дериватології, формування в них низки інтегральних, загальних та фахових компетентностей, необхідних у науково-дослідній, навчально-методичній та практичній діяльності філолога-україніста.

Пропонована стаття присвячена висвітленню окремих аспектів вивчення вибіркової дисципліни: звернуто увагу на компетентності і програмні результати навчання, які впливають із мети і завдань курсу; описано його структуру; розглянуто деякі відомості про категорії тексту та текстоспрямованість елементарних і комплексних словотвірних одиниць; акцентовано на необхідності формування у студентів ціннісного ставлення

до мови засобами вказаного курсу; наведено зразки вправ, завдань і тестів для успішного опанування названого навчального предмету. Також у статті коротко репрезентовано напрацювання проф. В.В.Грещука та Оксани Богданівни Грещук, представлені в їхній монографії «Словотвір і текст», яка, власне, стала основою для створення курсу і, безперечно, буде корисною для підготовки до занять.

Ключові слова: дериватологія, словотвір, текст, когезія, когерентність, текстотвірні функції словотвірних одиниць, комплексні словотвірні одиниці, словотвірне гніздо, словотвірна парадигма, словотвірна пара, словотвірний тип, твірне слово, похідне слово.

Pena Liubov Ivanivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Ukrainian Language Department of Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0002-7154-4617>

SOME ASPECTS OF STUDYING THE ELECTIVE COURSE "WORD FORMATION AND TEXT"

Abstract. Among the components chosen by the student in the educational and professional program "Ukrainian language and literature" (specialty B11 Philology, specialization B11.01 Ukrainian language and literature) for the educational level "Master" at the Carpathian National University named after Vasyl Stefanyk, the academic discipline "Word formation and text" is recommended. This is the author's course of the doctor of philological sciences, professor, long-time head of the Ukrainian language department, Vasyl Vasyliovych Greschuk, which he once implemented into the practice of master's studies. After the departure of Vasyl Vasyliovych to better worlds, his successor – doctor of philological sciences, professor, head of the department Maria Petrivna Brus, who is the guarantor of the named program, offered to leave this component in memory of V. Hrestchuk, who nurtured a constellation of derivationalists, many of whom are teachers at the department. We are currently working on the syllabus created by the author, making certain additions due to new research in this area and the emergence of rich empirical material, which mainly concerns the text-oriented functions of word-forming units and other issues related to the problems of word-form and text relationships. The course envisages deepening the theoretical and practical training of master's students in the field of both textual studies and derivation, forming in them a number of integral, general and professional competencies necessary in the scientific research, educational, methodological and practical activities of a Ukrainian philologist.

The proposed article is dedicated to the coverage of certain aspects of the study of the elective discipline: attention is paid to the competence and programmatic learning outcomes that follow from the purpose and tasks of the course; its structure is described; some information about text categories and text orientation of elementary and complex word-forming units is considered; emphasis is placed on the need to form students' valuable attitude to the language by means of the specified course; samples of exercises, tasks and tests for successful mastery of the named educational subject are given. The article also briefly presents the work of Prof. V. V. Hrestchuk and Oksana Bohdanivna Hrestchuk, presented in their monograph "Word formation and Text", which, in fact, became the basis for creating the course and will undoubtedly be useful for preparing for classes.

Keywords: derivation, word formation, text, cohesion, coherence, text-forming functions of word-forming units, complex word-forming units, word-forming nest, word-forming paradigm, word-forming pair, word-forming type, derivative word, derived word.

Постановка проблеми. Певну частину навчального плану становлять дисципліни за вибором студента, охоплюючи як загальні світоглядні, так і вузькоспеціалізовані теми. Вони дають змогу індивідуалізувати навчання, формуючи унікальний професійний профіль. Здобувачі освіти обирають їх самостійно для задоволення власних освітніх інтересів, розширення професійних компетентностей та формування індивідуальної освітньої траєкторії. Однією з вибіркових компонент у структурі освітньо-професійної програми «Українська мова і література» (спеціальність В11 Філологія, спеціалізація В11.01 Українська мова та література) для освітнього рівня «Магістр» у Карпатському національному університеті імені Василя Стефаника є навчальна дисципліна «Словотвір і текст». Її автором і першим викладачем був доктор філологічних наук, професор, багатолітній завідувач кафедри української мови, знаний у науковому світі дериватолог Василь Васильович Грещук. Після його відходу гарант вказаної програми доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри Марія Петрівна Брус запропонувала залишити цю компоненту в пам'ять про В.Грещука. Зараз працюємо за силабусом, створеним автором, вносячи певні доповнення, зумовлені новими дослідженнями в цій ділянці та появою багатого емпіричного матеріалу, що стосується головно текстоорієнтованих функцій словотвірних одиниць та інших питань, дотичних до проблем взаємозв'язків словотвору і тексту. Теоретичним підґрунтям навчального предмету є праці В.В.Грещука [1; 2; 3; 4; 5; 6 та ін.] та О.Б.Грещук [6; 7; 8; 9 та ін.]. Актуальність курсу, як зазначено в силабусі, полягає в тому, що

функціональний підхід до мовних явищ, посилення уваги до міждисциплінарних проблем зумовили низку проблем, які в рамках структурно-системного аналізу не могли бути поставлені або не отримували задовільного розв'язання. Однією з таких є співвідношення, взаємозв'язки і взаємозумовленості тексту і лексичної деривації. Проблематика «текст і словотвір» постала в результаті зіткнення, пересікання, взаємодії різних розділів сучасної науки про мову, позначеної функціоналізмом, комунікативним аспектом бачення свого об'єкта. З одного боку, текстознавство, еволюціонуючи в окресленні й визначенні предмета дослідження, трактує текст як об'єднану смисловим зв'язком послідовність знакових одиниць, основними властивостями якої є зв'язність і цілісність. Правила породження й функціонування текстових одиниць, як і тексту загалом, забезпечують різні формально-семантичні категорії. Аналізуючи їх, правомірно з'ясувати можливості і значення словотворчих засобів у конструюванні й сприйманні тексту і його одиниць – висловлювань. Авторський курс В.В.Грещука ознайомлює магістрантів із можливостями словотвірних одиниць усіх рівнів (від елементарних до комплексних) у процесах породження і структуривання тексту. Вивчення проблеми «словотвір і текст» поглибить теоретичну і практичну підготовку магістрантів у ділянці як текстознавства, так і дериватології, сформує в них низку інтегральних, загальних та фахових компетентностей, необхідних у науково-дослідній, навчально-методичній та практичній діяльності філолога-україніста. Пропонований курс, як і інші предмети лінгвістичного спрямування, сприятиме цілісному осмисленню мовних явищ; його варто використати для формування ціннісного ставлення до мови, до всього, що з нею пов'язане.

Мета статті – висвітлити основні аспекти викладання названої дисципліни, апробовані в навчальному процесі факультету філології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Виклад основного матеріалу. Серед інших дериватологічних навчальних дисциплін «Словотвір і текст» вирізняється тим, що в контексті «навіщо/чому-лінгвістики», яка прийшла на зміну «як-лінгвістиці», «поглиблений опис словотворення... має бути підпорядкований першочерговим завданням з'ясування функцій словотвірних одиниць у процесі породження тексту, дискурсу» [2, с. 27]. Отож мета курсу – з'ясувати можливості та значення словотвірних засобів у конструюванні й сприйманні тексту, а також його одиниць-висловлювань. Із цієї мети випливають такі завдання: поглибити знання магістрантів у ділянці текстоорієнтованих потенцій словотвірних одиниць і категорій; встановити основні категорії тексту та засоби їх реалізації; окреслити текстоорієнтовані функції елементарних словотвірних одиниць; визначити потенції похідного слова в

процесах породження тексту; охарактеризувати текстотвірні функції комплексних одиниць словотвору; з'ясувати особливості творення конотативного компонента семантики тексту.

Засвоєння курсу сприятиме набуттю інтегральної компетентності – здатність розв'язувати складні завдання і проблеми в галузі українського мовознавства, літературознавства, термінознавства та філологічної науки загалом у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Вивчивши цей предмет, магістри оволодіють такими загальними компетентностями: здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність до проведення досліджень на належному рівні.

До фахових компетентностей, передбачених як результат засвоєння пропонованого курсу, належать: здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах; здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного/мовленнєвого й літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів; здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань; здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень; уміння обґрунтовувати і представляти результати літературознавчих і мовознавчих досліджень із української мови та літератури, вводити їх у світовий науковий простір.

Серед програмних результатів навчання виокремимо такі: застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі; аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи в лінгвістиці; характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації; здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних; дотримуватися правил академічної доброчесності; доступно й аргументовано пояснювати сутність конкретних філологічних питань, власну точку зору на них та її обґрунтування як фахівцям, так і широкому загалу, зокрема особам, які навчаються; обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного та літературного

матеріалу; планувати, організовувати, здійснювати і презентувати дослідження та / або інноваційні розробки в конкретній філологічній галузі; втілювати у професійній діяльності набуті знання про розвиток української мови та літератури в рідному краї – Галичині.

Курс охоплює теми, які цілісно відображають проблему взаємозв'язків словотвору і тексту. Назвемо ці теми разом із питаннями, які їх конкретизують.

Щодо розподілу їх між лекційними і практичними заняттями, то викладач може іноді (залежно від ступеня підготовки магістрантів, міри їхнього зацікавлення тим чи тим питанням тощо) змінювати кількість годин на розгляд конкретної проблеми.

Тема I. Категорії тексту з погляду їх реалізації словотвірними засобами.

- 1) Поняття тексту в сучасній лінгвістиці.
- 2) Головні ознаки тексту.
- 3) Зв'язність тексту. Когезія.
- 4) Прогресія тексту.
- 5) Цілісність тексту. Когерентність.
- 6) Суб'єктивна модальність тексту.

Тема II. Елементарні словотвірні одиниці у структуруванні тексту.

- 1) Лексикалізація словотворчих афіксів.
- 2) Текстоорієнтована актуалізація дериваційних морфем.
- 3) Текстозумовлена актуалізація твірних основ композитів.
- 4) Текстотворчі функції актуалізованих морфем

Тема III. Похідні слова в текстотворенні.

- 1) Деривати як текстові номінації.
- 2) Семантична компресія похідних слів у тексті.
- 3) Текстотворчі функції синтаксичних дериватів.

Тема IV. Текстотвірні функції словотворчої пари «твірне – похідне».

1) Словотвірна пара «твірне – похідне» в реалізації анафоричних та катафоричних зв'язків у тексті.

2) Словотвірна крос-референція в тексті.

3) Словотвірна пара «твірне – похідне» як засіб реалізації комунікативної перспективи в тексті, зміни темо-ремних ланцюжків.

Тема V. Текстотворча функція словотвірного типу і словотвірної категорії.

1) Парадигматична природа словотвірного типу і словотвірної категорії і синтагматична природа тексту: чи можлива їхня взаємодія?

2) Можливості дериватів одного словотвірного типу в реалізації когезії тексту.

3) Похідні одного словотвірного типу у формуванні суб'єктивної текстової модальності.

4) Текстоорієнтовані функції словотвірної категорії.

Тема VI. Текстотвірна функція словотвірного гнізда і словотвірної парадигми.

1) Конструктивна роль словотвірного гнізда в організації тексту.

2) Компоненти словотвірного гнізда в реалізації когезії тексту.

3) Словотвірне гніздо як засіб формування когерентності тексту.

4) Текстотворчі функції словотвірної парадигми.

Тема VII. Системний спосіб творення конотативного компонента семантики тексту.

1) Деривати з суфіксами суб'єктивної оцінки у творенні суб'єктивної модальності тексту.

2) Іменникові деривати у формуванні конотативного компонента семантики.

3) Текстоорієнтовані функції прикметникових та прислівникових дериватів з суфіксами суб'єктивної оцінки.

4) Комплексне використання різночастининомовних дериватів із суфіксами суб'єктивної оцінки в експресивізації тексту.

Тема VIII. Оказіональний словотвір в експресивізації тексту.

1) Сутність okazіональності у словотворі.

2) Типологія okazіональних дериватів.

3) Словотвірні okazіоналізми у формуванні конотативного компоненту тематики тексту.

Тема IX. Функціонування словотвірних одиниць і суб'єктивна модальність.

1) Специфічне текстове використання дериваційних одиниць як засіб експресивізації тексту.

2) Текстове використання виокремлених словотворчих формантів зі структури слова для створення необхідної конотації.

3) Використання чинника словотвірної мотивації для формування конотативного компонента текстової семантики.

4) Деривати із протилежними за значенням словотвірними формантами як засіб експресивізації тексту.

5) Текстозумовлена словотвірна паронімія.

6) Інші види текстозумовленого використання словотвірних одиниць.

На першому лекційному занятті наголошуємо, що важливими проблемами основоцентричної дериватології (основоположником якої, власне, став розробник навчальної дисципліни В.В.Грещук) є проблеми зв'язності і цілісності тексту, які по-іншому ще називають «локальною

зв'язністю» і «глобальною зв'язністю». Студенти мають усвідомити, що локальна зв'язність (або когезія) – це зв'язність елементів тексту, речень, надфразних єдностей, абзаців і т.д. (формальна, структурна зв'язність); а глобальна зв'язність (або когерентність) – це те, що забезпечує єдність тексту як цілого, його внутрішню цілісність, що виявляється в логіко-семантичній, граматичній і стилістичній співвіднесеності і взаємозалежності його складників (змістова зв'язність). На всіх наступних лекціях і практичних звертаємо увагу на роль одиниць словотвірного рівня в забезпеченні когезії та когерентності текстів.

Щоб опанувати навчальний матеріал, студенти, крім опрацювання наукової літератури, мають виконати відповідні завдання. Наведемо деякі з них.

1. Проаналізувати тексти з погляду визначення його основних ознак, важливих для реалізації їх словотвірними засобами.

2. Проаналізувати самостійно дібрані тексти щодо використання словотвірної пари «твірне-похідне» в текстотворенні.

3. Проаналізувати самостійно дібрані тексти щодо виявлення текстотвірних функцій дериваційних морфем і похідних слів.

4. Проаналізувати самостійно дібрані тексти щодо використання дериватів комплексних словотвірних одиниць (словотвірного типу, словотвірної категорії, словотвірного гнізда, словотвірної парадигми) в текстотвірних функціях.

5. Проаналізувати самостійно дібрані тексти щодо використання узуального та okazіонального прийомів формування суб'єктивної модальності тексту.

6. Проаналізувати самостійно дібрані тексти щодо використання функціонального прийому формування суб'єктивної модальності тексту.

Можна запропонувати здобувачам самим створити текст(и), у яких вони продемонстрували б уміння використовувати різні словотвірні одиниці як засоби текстотворення.

Подаємо також зразки тестових завдань.

1. Відповідним чином організована і структурована за законами мови послідовність речень, що виражає певне комунікативне завдання, характеризується такими основними ознаками, як цілісність і зв'язність – це:

а) речення; б) текст; в) абзац; г) висловлення.

2. Дві основні ознаки тексту, які вважають фундаментальними властивостями тексту та які експліцитно чи імпліцитно містять усі визначення тексту:

а) зв'язність і цілісність; б) членованість та інформативність; в) послідовність та завершеність; г) інтеграція та змістовність.

3. Яке з наведених тверджень НЕ є правильним?
а) писемна фіксація тексту не є його облігаторною характеристикою;
б) текст може народжуватись та функціонувати і без писемної фіксації;
в) усні тексти – повноправний об'єкт сучасної теорії тексту;
г) текст – це твір, який обов'язково поданий у вигляді писемного документа.
4. Зв'язність елементів тексту, найперше речень, а також надфразних єдностей, абзаців – це: а) локальна зв'язність; б) глобальна зв'язність; в) когерентність; г) правильної відповіді немає.
5. Те, що забезпечує єдність тексту як цілого, його внутрішня цілісність – це: а) локальна зв'язність; б) когезія; в) глобальна зв'язність; г) правильної відповіді немає.
6. Глобальну зв'язність тексту ще називають:
а) локальною зв'язністю; б) когерентністю; в) когезією; г) інформативністю.
7. У фрагменті тексту: *«Та ні орача в полі, ні косарика в лузі, / Не дай боже. / Та ні косарика в лузі, ні купця в дорозі, / Ой ні купця в дорозі, ні рибалочки в морі. Потім, коли голуби посідали на стріху, вона знов перейшла на урочисту прозу: – Покарайте його, святі голубоньки, і ти, мати божжа, такою роботою, щоб не знав він ні сну, ні відпочинку»* (О.Довженко. Зачарована Десна) використано деривати, які належать:
а) до одного словотвірного типу; б) до однієї словотвірної категорії; в) до однієї словотвірної парадигми; г) до одного словотвірного гнізда.
8. Явище лексикалізації словотворчих формантів проілюстровано у варіанті:
а) Заплутуєш так професійно, Заманюєш так делікатно, Закріплюєш досить надійно, Засліплюєш – безрезультатно (Н.Королевич);
б) «Те, що мої предки були литвини і поляки, ще не є ганьбою. Ганьбою би було, якби моя душа кінчалася на -ський, як і нікчемні душі тих ф(ітільовщиків), що хоч і є енками, але мають душу на «оф» (Л.Мосендз);
в) Розтаємничила погляд / Розтривожених очей / Розпатланих мрій / Розірваної долі / Розхитаної віри (Н.Королевич);
г) Перевернуті життя / Перемелено буття / Переселені надії / Переорані події (Н.Королевич).
9. *Найсвітліше світло не затьмарити / Найсумніший сум не розрадити / Найтепліше тепло не сховати / Найдобріше добро не продати* (Н.Королевич). Наведений фрагмент тексту ілюструє:
а) квазіморфеми; б) лексикалізацію словотворчих формантів; в) текстуалізацію словотворчих формантів; г) немає правильної відповіді.

10. Визначити помилкове твердження:

а) проблема «словотвір і текст» сформувалася як міждисциплінарна на перетині й зіткненні завдань дериватології та текстознавства;

б) текст може народжуватись та функціонувати і без писемної фіксації;

в) до комплексних словотвірних одиниць належать словотвірна пара, словотвірний тип, словотвірна категорія, словотвірна парадигма, словотвірне гніздо;

г) глобальну зв'язність тексту ще називають когезією.

Як було зазначено, більшість праць, які допоможуть у засвоєнні вибіркової дисципліни, належать її авторів В.В.Грещуку та О.Б.Грещук. Однією з публікацій є їхня монографія з однойменною назвою. Подаємо тут основні її положення, які практично збігаються з основними темами курсу і ввійшли до його структури.

У Вступі до монографії зазначено, що «функціональний підхід до мовних явищ, посилення уваги до міждисциплінарних проблем зумовили актуалізацію низки проблем, які в рамках структурно-системного аналізу не могли бути поставлені або не отримували задовільного розв'язання» [6, с. 5]. Однією з таких є неоднорідна й різноаспектна за тематикою проблематика «словотвір і текст», яка «постала в результаті зіткнення, пересікання, взаємодії різних розділів сучасної науки про мову, позначеної функціоналізмом, комунікативним аспектом бачення свого об'єкта» [6, с. 5]. Хоча в сучасній лінгвістиці вже є поодинокі публікації, що стосуються взаємозв'язків і взаємозумовленостей дериваційних і текстових категорій, однак вони мають здебільшого принагідний, побіжний характер.

В українському мовознавстві першим і поки що єдиним дослідженням текстоорієнтованих функцій різних словотвірних одиниць у формально-семантичній структурі тексту стала кандидатська дисертація співавторки пропонованої монографії світлої пам'яті О.Б.Грещук «Словотвір у породженні тексту».

Саме це її дослідження, яке навіть із відстані певного часу не втратило своєї актуальності, теоретичної і практичної цінності, є, як зазначає В.В.Грещук, основою монографії «Словотвір і текст». Тому вважаємо, що аналізована праця заповнює прогалину у висвітленні ролі й місця різнотипних дериваційних одиниць у процесах породження й функціонування тексту, адже «результати дослідження текстолінгвістичних потенцій словотвірних конструкцій, як і можливостей текстових категорій для лексичної деривації, по-перше, дають змогу повніше з'ясувати глибинну сутність структури і функцій тексту й лексичної деривації, а по-друге, мають важливе значення для функціональної лінгвістики» [6, с. 7].

Відповідно до мети і предмету дослідження монографія має чітку та вмотивовану структуру і складається з 5-ти розділів.

У першому розділі «Категорії тексту та текстоспрямованість словотвірної мотивації» [6, с. 11-49)] розглянуто ознаки тексту як специфічного об'єкта мовознавчих студій із погляду їх реалізації словотвірними засобами, зокрема йдеться про зв'язність і цілісність, розрізнено когерентність і когезію, емоційність і експресивність. Автори з'ясували текстоорієнтоване значення словотвірної мотивації, що ґрунтується на її природі і сутності, на конкретних прикладах довели, що словотвірна мотивація використовується і як засіб когезії тексту, і як засіб художнього образотворення та експресивізації тексту, творення його конотативного компонента. У цьому ж розділі схарактеризовано словотвірні засоби прогресії, когезії та когерентності тексту: словотвірна пара, словотвірна парадигма, словотвірне гніздо.

Другий розділ «Елементарні словотвірні одиниці в структуруванні тексту» [6, с. 50-90] охоплює результати наукового аналізу ролі словотворчих морфем у породженні тексту, зокрема висвітлено їх лексикалізацію та актуалізацію. На основі численних ілюстрацій доведено, що деякі словотворчі суфіксальні та префіксальні форманти, що не є самостійними й функціонують не автономно, а лише у складі дериваційних структур похідних слів, можуть виокремлюватися зі словотвірної структури деривата і вживатися в мовленні як самостійні слова, тобто лексикалізуватися.

Автори обґрунтовано зауважують, що «усамостійнення словотворчих морфем і функціонування їх у ролі повнозначних слів, як і цілком протилежні процеси формування дериваційних формантів із окремих слів, або «морфемізація» лексем, засвідчують тісний взаємозв'язок між лексичними, дериваційними та текстовими одиницями, взаємодію різних рівнів мови» [6, с. 63].

Спостереження над текстами уможливають висновок про те, що більш поширеним, ніж лексикалізація формантів, є явище різнотипної актуалізації словотвірних компонентів, підпорядкованої закономірностям породження тексту. У книзі проаналізовано різні способи і прийоми текстоорієнтованої актуалізації афіксальної частини словотвірної структури деривата, серед яких: цілеспрямоване використання в тексті низки різноосновних спільноформантних похідних слів, у яких виявляється один словотвірний тип; актуалізація словотворчих формантів шляхом нагнітання ізоструктурних дериватів; семантичне протиставлення спільнокорневих дериватів у межах єдиного словотвірного значення, реалізованого актуалізацією формально різних дериваційних формантів, тощо.

Текстоорієнтована актуалізація словотвірних ресурсів, – доводять автори, – характерна для текстів, що репрезентують художню літературу, публіцистику, розмовні жанри, меншою мірою – науковий стиль [6, с. 79].

Третій розділ «Похідні слова в організації тексту» [6, с. 91-118] присвячений розгляду ролі дериватів у текстопородженні та охоплює такі проблеми: «Деривати як текстові номінації», «Семантична компресія похідних слів у тексті», «Текстозумовлені функції синтаксичних дериватів». На основі аналізу численних яскравих прикладів-ілюстрацій дослідники доходять переконливого висновку про те, що «текстотворчі потенції похідних слів пов'язані з можливістю їх використання як вихідних елементарних лексико-номінативних ресурсів для побудови текстових одиниць різної складності та для здійснення ними різнотипних текстових номінацій. Похідні слова як одиниці найменування, виконуючи в тексті інтродуктивну, ідентифікувальну, предикатну і апелятивну функції, виступають чинником породження тексту» [6, с. 118].

Щодо семантичної компресії дериватів у тексті, то мовознавці висновують, що «властивість семантичного згущення похідних слів дає змогу раціонально й економно структурувати семантичну сферу тексту, уникаючи при цьому семантико-граматичної громіздкості висловлювання» [6, с. 118]. Проаналізувавши роль синтаксичних дериватів у композиції тексту, автори аргументовано довели, що ці одиниці «зумовлені текстотворчими потребами. В їх основі лежить необхідність використання ознакових слів не тільки в предикатних, а й у субстанційних позиціях. Синтаксичні деривати уможливають використання предикатних слів у суб'єктно-об'єктних відношеннях, збагачуючи текстотворчі можливості ознакових слів» [6, с. 118].

Четвертий розділ «Текстотворчі потенції комплексних словотвірних одиниць» [6, с. 119-166] репрезентовано опрацюванням таких питань: «Текстоорієнтовані функції словотвірної пари “твірне – похідне”», «Словотвірний тип і словотвірна категорія у текстотворенні», «Словотвірне гніздо і словотвірна парадигма в породженні тексту», що відповідно стали назвами підрозділів. Проаналізувавши велику кількість відповідних текстів, автори сформулювали висновок про те, що «незважаючи на те, що комплексні одиниці класифікації та опису словотвору – словотвірний тип, словотвірна категорія, словотвірне гніздо, словотвірна парадигма – ґрунтуються на парадигматичних відношеннях, вони можуть використовуватися як важливий чинник у текстотворенні. Компоненти кожної з названих комплексних одиниць на основі спільності їх формантної або кореневої частини (завдяки повторенню спільних дериваційних афіксів, що виражають єдине словотвірне значення, або кореневих морфем як носіїв

спільного семантичного «гена» в рядах дериватів) можуть виконувати важливі текстотворчі функції – забезпечувати локальну зв'язність тексту, творити поетичний звукопис текстового ряду, підтримувати єдність і розгортання теми, інтегрувати частини тексту в єдине ціле, забезпечувати когерентність тексту» [6, с. 165-166].

У цьому розділі звернено увагу на крос-референцію, яка виявляється у пов'язуванні мовних одиниць через ототожнення їхніх денотатів, стосується формального рівня організації мовлення і фіксує всі випадки появи найменувань одного й того ж об'єкта номінації.

У творенні конотативного компонента текстової семантики разом з іншими мовними одиницями й категоріями беруть участь і словотвірні ресурси. Висвітлення цього комплексного питання представлено у п'ятому розділі монографії «Формування конотативного компонента семантики тексту словотвірними засобами» [6, с. 167-215], що складається з таких підрозділів: «Системний спосіб творення конотативного компонента семантики тексту», «Оказіональний словотвір в експресивізації тексту», «Функціонування словотвірних одиниць і суб'єктивна модальність тексту». Автори виділяють та описують три основні способи експресивізації тексту за допомогою засобів словотвору: системний, або узуальний; оказіональний; функціональний. За спостереженнями дослідників, названі способи творення конотативної сфери текстової семантики у процесі породження тексту функціонують не розрізнено, а тісно взаємодіють, доповнюючи один одного. З'ясовано, що «різномісні дериваційні одиниці завдяки здатності передавати відношення до позначуваного, давати йому емоційно-оцінну кваліфікацію, здійснювати стилістичну маркованість є важливим чинником формування конотативного компонента семантики тексту» [6, с. 214-215].

Цікавими є твердження про оказіональний спосіб формування суб'єктивної модальності тексту, в основі якого «лежить створення емоційно-оцінного, експресивного забарвлення висловлювання, завдяки народженню індивідуально-мовленнєвого деривата в тексті. Прагматичний ефект ґрунтується на цілеспрямованому відхиленні від мовної норми, на порушенні закономірностей словотворення, на номінативній факультативності і новизні оказіонального деривата, його функціональній одноразовості» [6, с. 222].

Актуальність висвітлюваної лінгвістичної проблеми, її новизна, використання багатої різножанрової джерельної бази, що репрезентує всі структурно-функціональні різновиди сучасної української мови (художню літературу, публіцистику, офіційно-ділове й розмовне мовлення, науковий стиль, мову засобів масової інформації) і забезпечує достовірність отриманих результатів, аргументованість, глибина аналізу, переконливість

висновків, добірний науковий стиль – риси, притаманні рецензованій праці. Отож, українська лінгвістика поповнилася ґрунтовним монографічним виданням, у якому різноаспектно проаналізовано реалізацію внутрішньо-текстових зв'язків за допомогою словотвірних засобів. Монографія буде корисною у процесі опанування пропонованою дисципліною.

Висновки. Авторський навчальний курс В.В.Грещука «Словотвір і текст» є важливою складовою в підготовці висококваліфікованих філологів і характеризується навчальною та пізнавальною метою. Крім того, він має ще важливу функцію становлення і формування свідомої мовної особистості, обізнаної з особливостями й закономірностями розвитку української дериватології в руслі «навіщо/чому-лінгвістики».

Література:

1. Грещук В. Виокремлення і лексикалізація словотвірних формантів як текстотвірний засіб. *Історія та сучасний стан функціонування граматичної системи української мови: На пошанування акад. А.П.Грищенка з нагоди його 70-річчя*. Черкаси, 2006. С. 33-41.
2. Грещук В.В. Словотвір у сучасній науковій парадигмі. *Грещук В.В. Студії з українського мовознавства: Вибрані праці*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. С. 19-28.
3. Грещук В.В. Словотвір у текстотворенні. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 70. Львів : Львівський нац. ун-т ім. І.Франка, 2019. С. 43-51.
4. Грещук В.В. Словотвірні одиниці у текстотворенні малої прози Івана Франка. *Іван Франко: «Я єсть пролог...»: матеріали Міжнародного наук. конгресу до 160-річчя від дня народження І.Франка (Львів, 22–24 вересня 2016 р.): у 2 т.* Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. Т. 2. С. 552-559.
5. Грещук В.В. Текстoorієнтована актуалізація дериваційних морфем. *Граматичні студії : збірник наук. праць*. Донецький нац. у-т імені Василя Стуса / наук. ред. А.П.Загнітко. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. Вип. 3. С.80-86.
6. Грещук В.В., Грещук О.Б. Словотвір і текст : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. університет імені Василя Стефаника, 2022. 233 с.
7. Грещук О.Б. Словотвір у процесі породження тексту : дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 1996. 142 с.
8. Грещук О.Б. Текстoorієнтовані функції словотвірних одиниць у романах Павла Загребельного «Диво», «Смерть у Києві», «Євпраксія». *Актуальні питання українського словотвору*. Івано-Франківськ, 2002. С. 590-597.
9. Грещук О.Б. Текстотвірчі функції словотвірної пари «твірне-похідне». *Мовознавство*. № 1. 1997. С. 48-54.

References:

1. Greshchuk, V.V. (2006). Vyokremlennia i leksykalizatsiya slovotvorchyh formantiv yak tekstotvirnyi zasib [Isolation and lexicalization of word-forming formants as a text-forming tool]. *Istoriia ta suchasnyi stan funkzionuvannia hramatychnoi systemy ukraïnskoi movy: Na poshanuvannia akad. A.P.Hryshchenka z nahody yoho 70-richchia – History and current state of functioning of the grammatical system of the Ukrainian language: In honor of Academician*

- A.P.Hryshchenko on the occasion of his 70th anniversary. Cherkasy, 2006. P. 33-41 [in Ukrainian].
2. Greshchuk, V.V. (2009). Slovtvir u suchasni naukovi paradyhmi [Word formation in the modern scientific paradigm]. *Greshchuk V.V. Studiyi z ukrayinskoho movoznavstva – Greshchuk V.V. Studies in Ukrainian Linguistics: Selected Works*. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2009. P. 19-28 [in Ukrainian].
 3. Greshchuk, V.V. (2019). Slovtvir u tekstotvorenni [Word formation in text creation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria filolohichna. – Bulletin of Lviv University. Philological Series*. Issue 70. Lviv: Lviv National University named after I. Franko, 2019. P. 43-51 [in Ukrainian].
 4. Greshchuk, V.V. (2019). Slovtvirni odynytsi u tekstotvorenni maloyi prozy Ivana Franka [Word-forming units in the text creation of Ivan Franko's short prose]. *Ivan Franko: "Ya yest proloh..." – Ivan Franko: "I am a prologue...": Proceedings of the International Scientific Congress dedicated to the 160th anniversary of the birth of I. Franko* (Lviv, September 22–24, 2016): in 2 volumes. Lviv: Lviv National University named after I. Franko, 2019. Vol. 2. P. 552-559 [in Ukrainian].
 5. Greshchuk, V.V. (2017). Tekstooriyentovana aktualizatsiia deryvatsiynykh morfem [Text-oriented actualization of derivational morphemes]. *Hramatychni studii – Grammatical studies: collection of scientific works. Donetsk National University named after Vasyl Stus*. Vinnytsia: Donetsk National University named after Vasyl Stus, 2017. Issue 3. P. 80-86. [in Ukrainian].
 6. Greshchuk, V.V., & Greshchuk, O.B. (2022). Slovtvir i tekst: monografia [Word formation and text: monograph]. Ivano-Frankivsk : Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2022. 233 p. [in Ukrainian].
 7. Greshchuk, O.B. (1996). Slovtvir u protsesi porodzhennia tekstu [Word formation in the process of text generation]. Candidate's thesis. Ivano-Frankivsk, 1996. 142 p. [in Ukrainian].
 8. Greshchuk, O.B. (2002). Tekstooriyentovani funktsii slovtvirnykh odynyts u romanakh Pavla Zagrebelnoho "Dyvo", "Smert u Kyievi", "Yevpraksia" [Text-oriented functions of word-forming units in Pavlo Zagrebelny's novels "The Miracle", "Death in Kyiv", "Eupraxis"]. *Aktualni pytannia ukrayinskoho slovtvoru – Current issues of Ukrainian word formation*. Ivano-Frankivsk, 2002. P. 590-597 [in Ukrainian].
 9. Greshchuk, O.B. (1997). Tekstotvorchi funktsii slovtvirnoi pary "tvirne-pokhidne" [Text-forming functions of the word-forming pair "formative-derivative"]. *Movoznavstvo – Linguistics*. № 1. 1997. P. 48-54 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026